

Fodor Attila

EGY ARANYOSRÁKOSI ASSZONYHOZ KAPCSOLÓDÓ HIEDELEMKÉPZETEK

1. Bevezető

Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy egy zárt falusi közösség (Aranyosrákos) hiedelemképzeteit megvizsgáljam. Többnyire egy adott személy életéhez kapcsolódó történeteket gyűjtöttem össze és ezek alapján vizsgálom meg azokat a személyközi viszonyokat, amelyek ebben a faluközösségben működtek. Azt elemzem az eddigi adatok kapcsán, hogy az általam kutatott személy, Szilvia, miért került a boszorkányság, kuruzslás vádjá alá. Ugyanakkor megvizsgálom azokat az alkalmakat és szövegkörnyezeteket, amelyekben a Szilviáról szóló történetek elhangzanak, a rá való emlékezés megtörténik. Kíváncsi voltam arra is, hogy milyen előjelűek azok a történetek, amelyek a falu egyik specialistájáról szólnak, milyen formában módosítják, befolyásolják az emlékezést a faluban működő különböző társadalmi viszonyok.

Vizsgálódásom külön fejezetében kívántam rekonstruálni Szilvia élettörténetét és életpályáját. Két alfejezetre bontva végeztem el ezt a rekonstrukciós folyamatot, egyikben a Szilvia reális személyéhez fűződő történetek alapján, a másikban a Szilviához és a hozzá kapcsolódó hiedelemképzetek alapján.

Egy külön fejezetet szántam a faluban élő különböző előítéletek felülvizsgálására, mint például a boszorkányságról és a rontásról, a nemekről, a korokról, a foglalkozásról, az etnikumokról és a papokról. Mindezek megvizsgálása alapján kívántam rálátást nyerni arra, hogy milyen társadalmi szerepekből adódóan lehet következtenni a kuruzslás szükségességének a jelenségére.

A következő fejezetben a különböző mágikus cselekevények problémakörére irányítottam a figyelmet, arra, hogy kik azok a személyek, akik az ilyen jellegű gyakorlatokat elvállalják, melyek azok az eszközök és módszerek, amelyek alkalmazásra kerülnek ilyenkor. Külön megvizsgáltam azt, hogy a mágikus cselekvés mint gyakorlat milyen módszerekre alapoz és ezek által hogyan fejt ki hatáskörét.

Fontosnak tartottam külön fejezetben vizsgálni a kuruzslás okait és következményeit, illetve azt, hogy milyen társadalmi, gazdasági és egészségügyi problémák orvoslására bizonyult alkalmazhatónak és hasznosnak.

2. Történetek és kontextusok

Életünk zajlását, annak mindennapjait történetek veszik körül. Olyan történetek ezek, amelyek rólunk szólnak, és mindig arra szolgálnak, hogy emlékeztessenek előző eseményekről, személyekről, helyekről, múltbeli időkről, de leginkább arra hivatottak, hogy az elbeszélés által jelenbe helyezték a múlt eseményeit. Ez az áthelyezés térben és időben történik meg és sohasem véletlenszerűen. Mindig alkalmasszerűen. A történetek elmondását, újbóli felidézését helyzetek, hasonló esetek, bizonyos személyek, szituációk idézik elő. Mindig céljuk van, és úgy tűnik, mindig aktuálisak ezek a történetek. Így azt igazolják, hogy addig és akkor léteznek, ha beszélünk róluk, és ha a jelenben tudjuk tartani ezeket.

A történeteket gyűjtő, a történetek iránt érdeklődő személynek tudatában kell lennie, hogy az *elbeszélt esemény* mennyire helyzet-, személy-, hely-, alkalom-, és nem utolsó sorban hangulat- és állapotfüggő. A hiedelmet mindig saját kontextusa hívja elő, jeleníti meg. Naivnak és szinte értelmetlennek bizonyulna az a vállalkozás, amely egy lokális közösség hiedelmeire, vagy akár egy benne élő személyéhez kapcsolódó történeteknek, hiedelmeknek a begyűjtésére szánna el magát. A gyűjtés feladata és lehetősége nem más, mint egy személy (adatközlő) adott helyzetben való viselkedésének értelmezése, szemantikai elemzése.

Gyűjtéseim során mindvégig tudatosultak bennem ezek a feltételek és tények. Tudtam, hogy abban a pillanatban, ahogyan elindultam valamelyik adatközlőmhöz, azok az elképzelések és előítéletek, amelyek bennem megfogalmazódtak és éltek, akár a témával, akár a kikérdezendő személlyel szemben, megszűnnek vagy átalakulásuk igazolódik, mivel az előre, részleteiben kigondolt helyzetek sohasem olyannak adódtak. Az egymáshoz való viszonyulás, az alkalmazkodás mindig kölcsönösnek bizonyult: részéről a személyhez és a helyhez, beszélőtársaim részéről az új helyzethez (az adatközlői szerep felvételére).

A terep egy szellemi kihívás. A gyűjtő ott találja magát egy teljesen új helyzetben és környezetben, ahol nemcsak az addigi szokásos tér-tapasztalata és

időszemlélete vall kudarcot, de átértékelődni látszik teljes világszemlélete és gondolatvilága. Végül is arról győzött meg a számtalan gyűjtési helyzet, hogy az ott, akkor és az általunk életre keltett történetek csak számunkra léteznek, ugyanis azt a szövegekörnyezetet sem megismételni, sem átfogalmazni már nem lehet. A szövegek akkor és ott születtek. Ehhez szükség volt arra az előző tapasztalatra és tudásra, amivel az adott témáról a két beszélgető fél rendelkezik. A szövegek így váltak közössé, affektív jellegűekké és már *személyes szövegekké*.

A szöveg mindig *kommunikációs teret* alkot meg, amelyben több, de legalább két személy kapcsolatba kerül egymással. A közlés, a beszéd, a szöveg *esemény* a beszélő és a hallgató számára. Az egyén olyan műveletek elvégzésével vesz részt benne, mint a válasz szövegek formájában való létrehozása, a szövegek interpretálása, az elhangzottakra való válaszadás. [...]

A szöveg nyitott a *kontextusára*, kontextusban él, sőt jelentésének egy része a szövegen kívül, a kontextusban marad, s csupán a jelenlévők tudják érzékelni.¹ Minthogy a partnerek egyazon helyzet részesei, a szöveg beleértési tartománya azonos vagy létrehozható számukra.² A szöveg kontextusa a beszélő és a hallgató 1. közös térbeli környezete, 2. az adott helyzet ismeret és azonos értelmezése, 3. a helyzet (azonos) megítélése. Mindezen tényezők együtt alkotják meg a szöveg értelmezési horizontját.³

Tapasztalatként él bennem minden szövegekörnyezet. Ott volt végig a beszélgetés során nemcsak a szöveg (hallgatásának az) élménye, öröme és izgalma, de a félelme is annak, hogy a nyilatkozó személy épp a felvetett témával szemben visszafogott lenne és eltitkolná a róla szóló tudását és ismereteit. Ami nem egyszer be is igazolódott. Egy sajátos esetnek mondható az a helyzet, amikor ott álltam G. I. adatközlőm előtt és már előző információim alapján biztosra tudtam, hogy a gyűjtött témához szükséges információkkal ő is tudna segíteni. Ismertem lánykori történetét, és azt is tudtam, hogy segítségül fordult szerelmi problémái orvoslásához az általam kutatott kuruzsló személyhez, Szilviához. De az általam feltejt kérdésekre nem volt hajlandó válaszolni. (*Na, ezt én már nem tudom. Én is csak így hallásból tudok erről. Nem, nem tudok erről.*) Mindannak ellenére, hogy nagyon rég ismerjük egymást, és az egyéb témákról való előzetes beszélgetések akadálytalanul zajlottak, mégis az ilyen jellegű téma tabuként konstituálódik számára, amit nem kíván a nyilvános szférába emelni.

Az, hogy egy egyén adott beszédhelyzetben milyen eseményekre emlékszik, nem mindig a felvetett kérdéseken, vagy az éppen kérdéseket feltevő személy leleményességén múlik, hanem arra az emlékezési szituációra mutat rá, amelyben a megkérdezett személy bizonyos eseményekre és történetekre (nem) *tud* vagy (nem) *akar* emlékezni.

Hasonló bizalmatlansági helyzet adódott egy újabb gyűjtési alkalomkor, amikor D. B.-né adatközlőm nagyon visszafogottan beszélt, félve nyilatkozott a felvetett témáról, amíg kiderült visszafogottságának oka: *Be van kapcsolva?* [a diktafon] *Nehogy aztán megtudják.* Amint közöltem vele, hogy a beszélgetés nem lesz rögzítve, sokkal bizalmasabban kezdett el válaszolni kérdéseimre.

A gyűjtésnek ez is része. Beletartozik a szótlan-ság, a tagadás, a válaszhiány is, ami az illető témáról máris egy lehetséges válasznak fogható fel. Viszont ott vannak azok a beszédalkalmak, amelyek élményként maradnak meg a terepről hazatérőnek. Nem tudok nem emlékezni G. J. adatközlőmmel való hosszas beszélgetéseimre, aki félretéve sürgős tennivalóit, a hideg tél és a nagy hó ellenére eljött velem megmutatni azt a helyet, ahová az a *csinál-mány* volt pár évvel ezelőtt elhelyezve, amelynek következtében egy teljes család került annak rontó hatása alá. Pár évvel később ismét megkerestem őt, és akkor is nagy örömmel fogadott, hosszasan mesélt nekem élete keserűségéről, arról a kuruzsló szomszédasszonyáról, aki életre szóló átkot mondott családjára, fiaira.

A lokális közösség valamelyik tagja és a történeteket gyűjtő személy között nemegyszer bizalmi egyezsége is sor kerül, amelyet szigorúan be kell tartania mindkét félnek: a szabályok be nem tartása és áthágása a lokális társadalmi viszonyok biztonságát veszélyeztetné. Erre P. I. adatközlőm jut eszembe, aki szívesen mesélte fiatalkori emlékeit, a falu bizonyos személyeiről élő történeteket, egyetlen egy kikötéssel: *Csak ne mondja senkinek, a jóistenért, mert a szomszédokkal nem vagyok jól.*

Az ilyen és a hasonló szövegekörnyezetek végül is arra engednek következtetni, hogy az a téma, amely egy idegen (ez esetben a gyűjtő) számára teljesen közömbösnek minősül, az ottaniak számára teljesen más jelentéssel bír, telítődik. A privát és nyilvános szféra a térbeli szintekhez hasonlóan szövegek szintjén is tetten érhető. Az a lokális közösség, amely kitermeli a bizonyos szituációkról és az adott személyekről *saját* szövegeit, saját ellenőrzése

¹ A verbális megnyilatkozás jelentésének egyik része mindig rejtve marad, mindig tartalmaz egy kontextuális jelentéstartományt, amit az esemény sűrű leírása hivatott feltárni. (ONG, Walter J. 1998, 143. Idézi KESZEG Vilmos 2004, 9.)

² BAHTYIN, Mihail M. 1985, 17–19. (Idézi KESZEG Vilmos 2004, 9.)

³ KESZEG Vilmos 2004, 9.

alá is vonja azokat. Önmaga (a személyek) dönti el azt, hogy pontosan kinek, miről, mennyit és hogyan beszéljen, azaz, a *magán* szférából mit szándékszik átengedni a *nyilvános* szférába; hol húzható meg az a határ, amely a bizalmasság szintjeit jelöli és választja el ezeket egymástól.

3. A kutatásról

Aranyosszék hiedelemrendszerének vizsgálata külön kihívásnak minősül, ha e néprajzi tájegységről írott, összeállított irodalomjegyzéket bárki is szemügyre veszi. Meglepően kevésnek bizonyul azoknak a leírásoknak a száma, amelyek külön vizsgálatuk tárgyává kívánták tenni az itteni nép mindennapjainak szerves részét kitevő sajátos hitbeli világát. Úgy látszik, e régió mindeddig elkerülte a néprajztudomány figyelmét.

3.1. A kutatás története

Az eddigi publikációk alapján elmondható, hogy csak érintőlegesen és nem erre fókuszálva történt néprajzi jellegű gyűjtés, vizsgálat Aranyosszék hiedelemvilágáról a 19. század végén (Orbán Balázs⁴), a 20. század folyamán (Jankó János⁵, Kádár József⁶, Komáromi Tünde⁷, Téglás István⁸, Vetési László⁹, Vöő Gabriella¹⁰). Habár e tájegység szomszédságában fekvő Tordatúrról (Csögör Enikő¹¹), a Mezőségről (Keszeg Vilmos¹²) már elkészült a hiedelemrendszerek alapos vizsgálata, Aranyosszék hiedelemvilágának feltérképezése, rendszerezése, elhelyezése a többi erdélyi adatok között még várat magára. Részben ennek a hiánynak, részben az itteni hiedelemanyagok a megléte felőli érdeklődés jelentett indítást számomra kutatást végezni az itteni településeken.

3.2. Terep

Jómagam többször is végeztem már kutatást e tájegység egyes településein ebben a témában. 2003–2004 között Aranyosrákoson és Várfalván végzett gyűjtésem azt kívánta felderíteni, milyen az a világgép, amelyet az itteni emberek kialakítottak maguknak, milyen valós vagy fiktív lények populálják ezt a világot, illetve a valamikor kialakított kép mennyire és milyen formában őrződött meg és érhető tetten a jelenlegi mindennapokban.

2007 folyamán néhány alkalommal Kercsedén végeztem újabb gyűjtést, amikor arról érdeklődtem,

milyen hiedelemképzetek szerepelnek a köztudatban a falu különböző generációhoz tartozó tagjai között. Meglepődve tapasztaltam, hogy a valamikor életük aktív részét képező hiedelmekről való tudás mára már kiszorult a közhasználatból, marginalizálódott, passzív tudássá vált. Ez a tudás már nem a mostani világban segít tájékozódni annak birtokosának, hanem funkcióját megváltoztatva, akár egyszerű folklórszöveggé, a valamikor megtörtént esemény elmesélésének a történeteként él tovább.

A továbbiakban egy kiterjesztett gyűjtést szeretnék végezni egyelőre a már említett településeken, majd a későbbiekben ezt a gyűjtési folyamatot tovább tágitva a tájegységhez tartozó többi településen szeretném folytatni.

3.3. Kutatásom (tágabb) célja

Céлом megvizsgálni a kijelölt településeken, hogy milyen az a világgép, amelyet ma az aranyosszékiek forgalmaznak, hogyan reagálnak olyan eseményekre, jelenségekre, amelyekkel mindennap találkoznak, amelyek akarva-akaratlanul megváltoztat(hat)ják, módosít(hat)ják életük zajlását; ugyanakkor feltérképezni és beazonosítani név szerint (esetleg annak változataival) mindazokat a hiedelemképzeteket, amelyek hiedelemvilágukat populálták/populálják. Az így összegyűjtött adatokat külön adattárban elhelyezve szeretném összehasonlítani a szomszédos településekkel, majd helyét megtalálni a többi néprajzi tájegység hiedelemrendszerében. Gyűjtésem során külön figyelemmel szeretném kísélni azt a folyamatot, amely a jelenlegi hiedelemrendszer funkciójának átalakulásához, passzívvá válásához, „fölsőlegességhez” vezetett.

3.4. Jelenlegi kutatásom tárgya

Egy aranyosrákosi (javas, kuruzsló, boszorkány) asszony (Szilvia) élete és tevékenysége köré szövődő különböző események, reális/fiktív történetek megvizsgálására törekszem. A róla szóló interjúk kapcsán arra kívánok rálátást nyerni, hogy Szilviának az emléke hogyan él az aranyosrákosiak emlékezetében, milyen előjelűek azok a narratívák, amelyek a szűkebb/tágabb környezetében születtek és élnek, illetve hogyan változnak meg ezek a narratívák különböző generációk során azon személyek között, akik kapcsolatba kerültek velem, igénybe vették szolgáltatásait.

⁴ ORBÁN Balázs 1871, 1889.

⁵ JANKÓ János 1893.

⁶ KÁDÁR József 1992.

⁷ KOMÁROMI Tünde 1994, 1997, 1998, 2001.

⁸ TÉGLÁS István 1910; 1913; 1915; TÉGLÁS Gábor 1910; 1913.

⁹ VETÉSI István 1997.

¹⁰ VÖÖ Gabriella 1992.

¹¹ CSÖGÖR Enikő 1998.

¹² KESZEG Vilmos 1996; 1999; 2000.

3.5. Jelenlegi kutatásom célja

Nem az itteni tájegység/település hiedelemrendszerének teljes feltárására, hanem csak a Szilvia személye köré kialakított, aktivizált hiedelemvilágnak a felmérésére vállalkozom, a személyéről kialakított hiedelmeknek, funkcióknak a behelyezésére töreksem a lokális hiedelemvilágba.

Kutatásomban arra is különös figyelmet fordítottam, hogy az (aranyosrákosi) embert hogyan befolyásolja hite és hiedelmei, illetve az, hogy a kialakuló konfliktushelyzetekben hogyan kezeli azokat, kikhez, milyen személyekhez (specialistákhoz) fordul, milyen megoldási stratégiákra támaszkodik.

A mostani tanulmányomhoz végzett terepmunkám (2007–2008) szerves folytatása egy már korábbi kutatásomhoz végzett gyűjtésemnek (2003, 2004, 2005), viszont a mostani intenzívebb volt és egyre inkább szűkítette a kijelölt érdeklődési kört, egy meghatározott témára irányult. A gyűjtést többnyire Aranyosrákoston és Tordán végeztem. Főképp olyan személyekkel készítettem interjúkat, akiről vagy előzetesen, vagy gyűjtés közben tudtam meg, hogy az általam érdekelt személlyel, Szilviával szomszédságban, illetve közelebbi viszonyban voltak. A gyűjtés során igyekeztem különböző korosztályú személyeket megkérdezni és minél több társadalmi kategóriából választani beszélgetőpartnereket. Adatközlőim (szám szerint 11) megválasztásakor külön arra is figyeltem, hogy olyan személyeket is megszólítsak, akik különböző viszonyban (jó vagy rossz) voltak Szilviával, így lehetőséget biztosítottam a vélemények és viszonyok megosztottságának érzékeltetésére és azok kinyilvánítására.

A gyűjtőmunka (ideiglenes) lezárása előtt és a fel dolgozás folyamán többször visszatértem a faluba ellenőrző gyűjtést végezni. Viszont nemegyszer nehézséget is okozott a régebbi gyűjtéseim ellenőrzése és kiegészítése, mivel az akkori adatközlőim közül egy néhányan időközben meghaltak, mások elköltöztek a faluból. A kutatás során az egy személy köré kialakított lokális (élet)történetek a felszínre kerültek, s az eddigi adatok eléggé átfogó keresztmetszetet nyújtanak a kutatott témáról. Adatközlőim ismeretei magukba foglalják mindazt a (hiedelem)tudást, mely a község tagjai körében élt és él. Az egyéni információk tehát kollektív tudást közvetítenek.

Az adatközlők kiválasztásában a következő szempontok vezettek: olyan személyek legyenek, akik a faluban születtek, vagy legalábbis gyermekkoruktól ott éltek, s aktív résztvevői voltak (vagy még mindig azok) a közösség életének; a népi hiedelmek átha-

gyományozódásának megfigyelése végett különböző korcsoportokhoz tartozzanak; jó előadó képességgel, logikus gondolkodással rendelkezzenek.

Kutatási módszereim: (mély)interjúk, kötetlen beszélgetések, résztvevő megfigyelés. Az interjúk (11 interjú) egy részét hangszalagokra, a másik részét digitális hordozókra rögzítettem. Ha nem is mindig sikerült így, mégis igyekeztem minden beszélgetési helyzetben elérni, hogy zavar nélkül és főleg őszintén nyilatkozzanak az emberek.

A gyűjtés csak ideiglenesen tekinthető lezártnak, mivel az eredeti elképzelés szerint a Szilvia életéről szóló tudáshoz, élettörténetének a rekonstruálásához elengedhetetlen a leszármazottainak (a még életben lévő lányai, testvérei és unokái) a megkeresése és a velük való beszélgetés, interjúkészítés. Viszont az eddigi alkalmak, helyzetek és viszonyok erre még nem adtak lehetőséget. A kutatás eme nélkülözhetetlen része egy további kiterjesztett kutatást feltételezne, amely már nemcsak a lokális vizsgálódás szintjén maradna, hanem magába foglalná a környező falvakban élő leszármazottak véleményének a vizsgálatát is.

Igyekezem megjegyezni, hogy a faluról rendelkezem egyfajta bennszülött tudással, sem a hely, sem a személyek nem voltak idegenek számomra, így mindannak értelmezésében, amit terepmunkám során összegyűjtöttem, régebbi ismereteimre is támaszkod(hat)om. Számos kuruzslással kapcsolatos történetet nem (vagy nem csak) kutatóként ismertem meg. A saját társadalom kutatásának¹³ megvannak az előnyei és hátrányai. A helyi mentalitás, szokások, emberek ismerete, rokonsági viszonyok, a beszélt nyelvek, a vallások ismerete stb. rengeteget segít(ett) a kutatásban.¹⁴

4. A faluról

Kutatásom helyszíne egy erdélyi kistájegység kevéssé kutatott falva a Kolozsvár, Torda és Nagyenyed városokkal körülhatárolható régióból, amely tulajdonképpen megfeleltethető a történeti *Aranyosszék*nek.¹⁵

Aranyosrákos Tordától 15 km-re, az Aranyos folyó völgynyílásában fekszik, az Erdélyi Érchegység és a Torockói-havasok lábánál. 1876-tól Torda–Aranyos megye torockói járásába sorolták be. Északon a *Mokányföld* néprajzi tájegységgel határos.

Aranyosrákos (Răchîș, Vălenii de Arieș) Várfalva községhez tartozó falu, amely a Keresztesmező síkság északnyugati részén, a Rákosi (Csegezi)-patak folyása mentén terül el. A szomszédos Várfalvától keletre terül el, amellyel szorosan összenőtt.¹⁶ Délre a Piricske nevezetű domb határolja.

¹³ Az antropológiának külön ágát képezi az utóbbi évtizedekben megjelent saját társadalom kutatása (*anthropology at home*).

¹⁴ KOMÁROMI Tünde 2005, 10.

¹⁵ Aranyosszék és a tágabb régió, Aranyos-vidék mai kultúrájáról, etnográfiai kutatótságáról lásd KESZEG Vilmos 2004.

¹⁶ 1966-tól közigazgatásilag Várfalvához csatolták.

Mivel Várfalvához csatolták, a lakosság 1992. évi népszámlálási adatait Várfalvához sorolták. Így, az utolsó előtti, az 1966-os nemzetiségi megoszlása¹⁷ a következő: összesen 617 lakos, amelyből 547 magyar, 52 román, 18 cigány, 18 egyéb. Felekezeti megoszlása az 1933. évi felmérés alapján, 815 lakos szerint a következő volt: 650 unitárius, 53 református, 27 római katolikus, 78 görög katolikus, 7 ortodox.

5. Életpálya és élettörténet

Nehéz feladattal találja magát szemben az a kutató, aki egy személyről történeteket gyűjt, és azok alapján rekonstruálni szeretné a személy *életpályáját*, meg szeretné írni annak *élettörténetét*. Az emberi életnek vannak olyan rejtett szférái, amelyek közvetlen módon nem figyelhetők meg, hiszen a mindennapi életnek kívülről láthatatlan szintjén szerveződnek. A mindennapi életnek ezek a rejtett dimenziói elsősorban az *életrajzi módszer*, az élettörténeti megközelítés segítségével értelmezhetők, amely a hangsúlyt az egyénre, az egyéni életpályára és az élettörténetre helyezte.¹⁸

Általánosságban azt lehet mondani, hogy ma az élettörténeteknek kétféle tudományos értékelése létezik: az egyik úgy tekint az élettörténetre, mint bármely más tudományos eszközre. Csak azt az élettörténetet tartja tudományos szempontból felhasználhatónak, amely a leggazdagabb az eseményekre, szokásokra, életmódra vonatkozó információkban. Azaz az élettörténet egy *kutatási eszköz*, metodika. A másik az élettörténetet egy olyan új lehetőségnek tartja, amely a *hétköznapi embert* választja a társadalomtudomány tárgyává, s lehetővé teszi ezen emberek életének megértését és interpretálását. Az így értelmezett élettörténet önmagában alkotja a kutatás tárgyát.

Az egyén elválaszthatatlan attól a társadalmi világtól, amelyben él. Az *életpálya* a valóság egyéni birtokbavételének a folyamata, az *élettörténet* pedig a konkrét, személyes tapasztalatok, valamint a valóság individuális megértése kölcsönhatásának a lenyomata. Kérdésként tételeződik az, hogy az *életpálya* mint kulturális alkotás, illetve az *élettörténet* mint szimbolikus megjelenítés hogyan és mennyiben fejezi ki az egyén, a kollektív praxis és a társadalomtörténeti szituáció közötti összefüggéseket?

Az *élettörténetek* mindig egy-egy egyéni életpálya történetét mondják el, szemben az *életpályával*, ami szinkronikus folyamat, azaz az individuum úgy tartja fenn magát, hogy állandóan különböző helyzetekkel birkózik meg. Az élettörténet és az életpá-

lya közé nem lehet egyenlőséget tenni, közöttük minőségbeli különbségek léteznek. Az élettörténet egyik sajátossága, hogy mesterséges, a mindennapi élet szerkezetén kívül eső szituáció terméke. Az élettörténet koncepciója azt jelenti, hogy az individuum mint összefüggő történetet tekinti saját életpályáját; ezt egy meghatározott pontról szemlélve mint jelentéstartó események sorozatát rekonstruálni, majd, mint ilyet, elmesélni képes. Az egyén életpályájának totalitásából kiválaszt különböző eseményeket, s azokat egy meghatározott logika szerint összekapcsolja, elmeséli.

Mit is tartalmaznak az egyes élettörténetek? Nagy általánosságban azt mondhatni, az élettörténetek középpontjában az egyénnel kapcsolatos történetek, történésorozatok, ezeket az eseményeket értékelő megjegyzések, valamint általánosabb jellegű normatív kijelentések állnak. Az élettörténet szerveződő eseménysorozatoknak van egy felismerhető alapstruktúrája. Az események jellemző gyakorisággal az életpálya fontosnak ítélt periódusaihoz, szakaszaihoz, illetve a különböző krízishelyzetekhez kapcsolódnak. Az élettörténet legsajátosabb jellemzője az a tény, hogy minden, ami az élettörténetben szerepel, egy időben korábbi állapotnak, a múltnak a része. Ennek a megállapításnak fontos következménye van abban a tekintetben, hogy egy életpálya hogyan és miként „alakul át” élettörténetté; hogyan válnak az egyéni élet történetei élettörténetté? Az élettörténet (rekonstruktív) jellege a gyakorlatban azt jelenti, hogy a beszélő válogat életének történetei között és nincs szó az élet összes történetének, totalitásának elbeszéléséről.

Edward Shils a valóság utólagos rekonstrukciója kapcsán az elbeszélte események kiválogatásának egy további következményéről, az élettörténetekben megjelenő kétféle múltról beszél: 1. létezik a *tényleges múlt* (amely megtörtént, és amely a maradványait maga körül hagyta) és 2. létezik a *feldagott vagy érzékelt múlt* (amely inkább használható a jelenben élő emberek által történő retrospektív átalakításra).¹⁹

Az életpálya és az élettörténet elemzése során metodikai érvényű különbséget kell tenni a között, amit az emberek mondanak, és a között, amit az emberek ténylegesen cselekednek. Az életpályákat *kulturális alkotásoknak*, az élettörténeteket *szimbolikus megjelenítéseknek* tekinthetjük.

Amikor a Szilviáról szóló történeteket veszem elemzésem alapjául, tudatában vagyok annak, hogy nemhogy életpályáját, de még élettörténetét sem tudom teljesen rekonstruálni, habár a róla szóló törté-

¹⁷ A részletes népszámlálási adatokat lásd VARGA E. Árpád 2001, 68–69.

¹⁸ NIEDERMÜLLER Péter 1988, 381.

¹⁹ SHILS, Edward 1983, 195. (Idézi NIEDERMÜLLER Péter 1988, 385.)

neteket (naivan) végesnek is gondolnám, mégis nagyon nagy számban és nagyon sok változatban élnek a faluközösségekben. Vitatható ugyanis, hogy vissza lehet-e mindenre emlékezni, s ha igen, hogyan lehet mindezt elmesélni, leírni. Szinte lehetetlennek mutatkozik ez a vállalkozás és próbálkozás. A vizsgálódás során ugyanakkor tudomásul veszem, hogy az élettörténet az életpálya csak egyik lehetséges megjelenítési formája. Az összegyűjtött adatokból (főképp az orális emlékezésekből) összeálló élettörténetet már nem objektív, hanem *személyes történelemnek*²⁰ tekintem. Ugyanis a beszélgetések során az adatközlők kívülállása és objektív álláspontja megszűnt abban a pillanatban, amelyben személyes történetekbe fűzve mesélték el, idézték fel az általam érdekelt személyről szóló történeteket. Ők is részesei voltak a történeteknek, közös „szenvetői” voltak ugyanannak az eseménynek. Az eddig összegyűjtött anyag egy bizonyosságra hívta fel a figyelmem: a Szilviáról szóló történetek nem Szilviának *a(z)* (élet)történetét hivatottak feltárni, hanem Szilviának *egy* esetleges (élet)történetét.

Szilvia élettörténete bemutatása során először a *valós személyéhez, reális történetéhez* kapcsolódó adatokat kívánom megvizsgálni. Az emlékezések alapján azt szeretném felülvizsgálni, milyen jellegű az a tudás, amely személyéről alakult ki, illetve milyenek azok az adatok, amelyeket saját közösségében bizonyos személyek forgalmaznak róla és érdemesnek tartottak tudomásomra hozni. Ezt követően a hozzá fűződő, róla szóló *hiedelemképzetek és csodás történetek* által prezentálnám azokat a rontásesteteket, amelyeknek egyik főszereplője ő maga volt.

5. 1. Szilvia mint reális személy

Születésének és halálának időpontja, életkora. Szilvia életkoráról, születésének és halálának idejéről pontos adattal nem rendelkezem. Egyik adatközlőm állításaiból azonban valamennyire behatárolhatók, kijelölhetők azok az időintervallumok, amelyek életére vonatkoznak.

– Szilvia mikor halt meg?

– *Hát én nem is tudam. Zéfi mámi után halt meg, azt hiszem.*

– Hányban?

– *Zéfi mámi akkó halt meg, mikó te születted, 1981-ben. S Szilvia, én azt hiszem, hogy utána. Én azt hiszem, hogy mámi után halt meg. Nem tudam biztosan.*

– Hány évesen halt meg? Milyen idős volt?

– *Há, mint Zéfi mámi. 70 és [még valamennyi]. 70 és 80 [év] között, olyasmi. De má idős vót.* (F. R.)

²⁰ Keszeg Vilmos által használt terminus. (KESZEG Vilmos 2001.)

Ha figyelembe vesszük az említett viszonyítási időpontokat, akkor nagy valószínűséggel az feltételezhető, hogy Szilvia valamikor az 1900 és 1920 közötti években születhetett, hogy mindenképp megérte az idős kort (70–80 év) és hogy már több mint 25 év telt el halálától.

Születési helye, nemzetisége és vallása. Román nemzetiségű, ortodox vallású²¹ volt és Aranyosmohácson született.

Szociális helyzete, családja. Aranyosrákosra jött férjhez egy itteni születésű román nemzetiségű kovácshez, Oprea Sándorhoz. Az apósa is aranyosrákos születésű volt, az anyósa (Anikó néni) mészáros. Családjában hat gyermek született, négy leány (Zséni, Lívia, Mária, Viktória) és két fiú (Pilú és Dodó), akik már születésük után nemsokára meg is haltak. A lányaiból egyik tovább tanult és a közeli városi hivatalban vállalt munkát, egy másik városban gyári iparban dolgozott, a többiek mezőgazdasággal foglalkoztak, és földművelésből tartják el magukat és családjukat. Az unokái közül az adatközlők csak felületes ismeretekkel rendelkeznek, csak annyit tudtak megmondani, hogy kinek van lánya és kinek fia. Pontosán csak egy unoka esetében tudtak nevet is említeni, a Lívia leánya esetében, akit Pikának hívnak. Talán amiatt, mert ez a lány súlyos mozgássérült és halmozottan szellemi fogyatékos. Viszont mindegyik gyermekéről pontosan tudják, hogy melyik faluba ment férjhez és melyik városban tartózkodik. Pontosán nem sikerült megtudni, hogy Szilviának hány testvére is volt, csak annyit, hogy jelenleg a faluban még él egy lánytestvére, illetve azt, hogy az egyik szomszéd faluban (Kercsedén) egyik fiútestvére tanító volt. Családi helyzetéről ennyi adatot lehetett megtudni konkrétan. Mivel már nagylány korában került a faluba, a közlésekből kimaradtak iskolázottságára és családja helyzetére utaló adatok, biztos információk. Így sem szüleiről, sem testvéreiről további adattal nem rendelkezem.

Gazdasági helyzete. A termelő szövetkezetnek a családja is tagja volt. Együtt jártak megdolgozni a kiosztott földrészeket. Családja nem volt anyagilag jól szituált. *Nem vót nekije semmi. Megdöglett a tehénye is, a lova is, miután az ura meghót. Aztán nem tartatt többet semmit. [...] Egyszerű emberek vótak. Nem vótak nagygazdák.* (G. J.) Hasonló a megítélés egy másik szomszéd részéről is, aki arról tesz említést, hogy a lányai is mind szegények voltak [így maga a család is], így nehezen is kerültek férjhez. *Ilyen szegény leány, amilyen volt, el nem vette volna soha [senki].* (D. B.-né)

²¹ Nemzetiségi hovatartozása és vallása fontos szereppel bír majd a további elemzés során.

Külső vonásai. Az adatközlők többnyire az időskori alakjára emlékeznek vissza, az akkori külső jegyeit sorolják. Az adatok többnyire megegyeznek és a kinézetére való tekintettel nem igazán tudnak egyéb sajátosságot kijelölni. Külső vonásai többnyire egy idős személy vonásaira hasonlók, akinek *Nem vót más tünete. Csak, mint a rendes embereknek, nem vót boszorkány képe. [...] Még azt is tudam, hogy szájpaddása volt és az srégen állatt a szájában. Nem lehetett róla látni, hogy na ez kuruzsol.* (F. R.)

Vizsgolt egy néhány esetben nem annyira egyértelmű a kinézetének közönséges volta, mivel olyan sajátos jeleit is említik, amelyek ellentétben állnak az előbbi kijelentésekkel: *Utolsó időben olyan volt, azt mondják, hogy az ilyenek [kuruzslók, boszorkányok] összemennek, eltorzulnak, elformálódnak. De ő szegény eléggé el volt formálódva.* (Cs. R.); *Hogy nézett ő ki? Mint egy boszorkány. Há, félig meg vót görbülve.* (D. D.); *Az isten nyugtassa meg, de roppant csúf volt. [...] (P. I.); Nem nézett ki egyébként, csak aszonták, hogy a nézése nem olyan, mint másé.* (G. J.)

Személyisége. A személyiségéhez fűződő adatok sokfélék és eltérők. Megoszlanak a hozzá kapcsolódó leírások, két külön kategóriába sorolhatók: az egyik csak azokat a leírásokat és említéseket tartalmazza, amelyek pozitívumaira, képességeire vonatkoznak; a másik csak azokat, amelyek rossz hírének kialakulásához járultak hozzá.

a) *Jó tulajdonságai.* Több adatközlő is említést tesz arról, hogy Szilvia nagyon szorgalmas, segítőkész asszony volt, aki a szomszédokkal jó viszonyban állt:

Sokat dolgozott így a szövészetben, én így efféléről ismertem. Segített nekem felhúzni szőnyeget vagy falvédőket vagy ilyensmiket. Úgyes, jó, eszes volt. Rosszat nem tudok [mondani róla]. [...] Én csak ebben a kapcsolatban voltam vele, hogy segített a szövésnél. Befogta, megmutatta, elindította, ebben nagyon okos volt. (D. B.-né) *Fogdosta a fonalakat, kollektivista volt.* (F. F.-né); *Igen, szorgalmas vót, jártak dógazni a kollektívbe. Lívia is, amíg férjhez ment.* (G. J.); *Szorgalmas [volt]. Igen, igen. Rendes, szorgalmas asszony vót ő máskülönben.* (B. I.) *Én nem tudom, hogy csinált volna rosszat senkinek.* (Cs. R.)

A háztartásában levő rendről, illetve rendetlenségről is megoszlanak a vélemények. Nyilván szubjektív a megítélés, egyénekként másként interpretálható a Szilvia háztartásában létező állapot, és a rá kimondott jellemzés:

- *Bent nála mi volt? Rendetlenség?*
- *Há mi, rendben vót a háza, me ő egyebet nem csinált, me a kollektív idő alatt vót ez még. Úgy, hogy ő nem vót olyan rendetlen asszony. [...]*
- *Nem volt rendetlenség a házában?*

– *Nem vót.* (G. J.)

– *Maga járt nála, a házában? Mi volt ott?*

– *Jártam. Mocsokság, rendetlenség volt. Ő is olyan mocsokosan és rendetlenül járt, hogy jaj.* (P. I.)

Pozitívumként értékelődik ebben a kontextusban az az észrevétel is, hogy az ortodox román paphoz nagyon sokat járt, ami erős vallásosságára utalna. Erről az egyik adatközlő a következőképpen emlékszik: *Ő román volt, nagyon vallásos volt. Mert örökké ha jött, az Úristen nevét nagyon emelte, a Krisztus Urunkat.* (D. B.-né)

Ugyancsak dicséretesnek minősül adatközlőim számára az a tény is, hogy a magyar nyelv megtanulására is törekedett, képességeihez mérten beszélt is a nyelvet, ellentétben más román nemzetiségű falubelivel:

– *Úgyes vót, annak ellenére, hogy román asszony vót, mert azé vannak itt románok a szomszédamba [akik nem beszélnek magyarul]. Az, itt a második ház[ban román], de egy szót ki nem ejtene magyarul, s mindent ért. S én, kell, hogy törjem a nyelvemet, ha fordítva is mondam, de én csak románul kell beszéljek vele.*

– *De ő tudott magyarul.*

– *Szilvia néni, igen. Törte magát, beszélt [magyarul is]* (G. I.)

A róla szóló pozitív előjelű történetek jórészt ezekkel a példákkal ki is merülnek. Az adatközlők ennél többet nem is említettek, nem is tudtak említeni.

b) *Rossz tulajdonságai.* Ezzel szemben a rontó tevékenységére vonatkozó esetek sora számosabb. Az ilyen esetek felemlegetése és az ezekre való utólagos visszaemlékezések mindig felháborodást, sőt, olykor szitkolódást és átkozódást is kiváltott beszélgetőtársaimból.

A szomszédokban megnyilvánuló ellenszenv egyik oka az volt, hogy nagyon szeretett mindenkiről mindent megtudni, többnyire mindig a szomszédoknál tartózkodott. A szomszédokhoz mindig kölcsönért járt, és leselkedni. Haragban voltak vele a szomszédok azért is, hogy nagyokat ferdített, azt, amit mástól meghallott vagy megtudott, hamisan adta tudtára másoknak, így nemegyszer sikerült több szomszédot is haragba állítani és megrontani a személyközi viszonyokat.

– *Szilvia nén gyakran járt oda magukhoz?*

– *Ajaj, gyakran. Állandóan ott volt nálunk. Nálunk jártak keresztül az udvaron. Aztán édesanyám és édesapám úgy haragudtak rájuk, mert nem csinálhatták nyugodtan a dolgukat, mert ültek le és állandóan hallgattak mindent és nézték, hogy mit csinálnak. Ő ezt szerette, hogy állandóan menjen a másikhoz, [...] mert örökké ilyen volt, ezt mondott, azt mondott, de tudja, ha az emberrel, ha nincsen jól, de jól voltunk,*

csak nem szerettem a szokását. Akármit mondtam neki, elment ide, elment oda, ezt mondta, azt mondta, és még pótolt hozzája, s mondta, hogy én mondtam, hogy így volt s úgy volt. (P. I.)

Felháborodásuk viszont leginkább abból adódott, hogy mindig kiszámíthatatlan személy volt, bármikor rosszra lehetett tőle számítani. Sőt egy idő után bármilyen bekövetkezett rosszat neki tulajdonítottak. Ez a fajta megbélyegzése abból adódott, hogy gyanússá vált az, hogy sokat járt az ortodox paphoz segítségért, és hogy viselkedése és étkezési szokásai is elütöek voltak a többiekétől. Ha először titokban végezte rontó tevékenységét, megrendelésre vagy önszándékból, utólag már nyilvánossá vált a többiek számára ez, felvállalta ezt a szerepet. Utoljára a róla kialakított negatív kép áthelyeződött a család többi tagjára is, a teljes családra. A rontó cselekedeteinek főbb kiváltó okai az irigység, a közötte (és mások) és a szomszédok között kialakult kedvezőtlen viszony. A következőképpen nyilatkoznak erről a falubeliek:

– *Megcsináltatott mindenkit. [...] S aztán édesanyám elmondta, s édesapám elmondta, hogy mindent az ég világán [ami volt] ment a paphoz s csináltatta meg. [...] Aztán miket csinált még erre is, arra is, drága, roppant sokat. Egyiket erről börtölte, csinálta, a másikat arra. Roppant, roppant paraszt asszony volt, rossz volt. [...] De azt tudom, hogy soknak rosszat csinált. Csak rosszat. Jót nem csinált senkinek, mert ő olyan volt, hogy ment a paphoz, börtölt, s csinált amit. [...] Aztán utoljára kiderült, mert ő ment ide s ment oda, s rendezte a dolgát, s azt mondta utoljára, hogy nem bánja, hogy ha meg is hal de ezeket ő megcsinálja.* (P. I.); *Hát azt [tette], hogy ha valakinek bajt akart, azt megcsináltatta. Akkor ő is tud. A leánya is tud [kuruzsolni]? Há persze, há persze. Ez ilyen hitvány banda az egész. Má-má irigy vót szeginy [ránk]. Ilyen disznó vót.* (G. J.)

Szilvia tetteivel kapcsolatban az mondható el, hogy jelenléte a szomszédok és a többi falubeli körében egyrészt biztonságot (ha valami krízishelyzet merült fel, mindig előbb hozza fordultak tanácsért, tőle vártak orvoslást problémáikra), másrészt félelmet, bizonytalanságot (megnyilvánulásának állandó kiszámíthatatlansága miatt) eredményezett.

5. 2. Szilvia és a hozzá kapcsolódó hiedelemképzetek

Amikor egy olyan személyről végeztem kutatást, akiről a szomszédok, a falu egy néhány tagja azt állítja, hogy boszorkány, nem arra vállalkozom, hogy ennek a ténynek valóságosságát felmérjem és bizonyítsam állításait, hanem hogy az általa kiter-

melt eseteket és történeteket megvizsgáljam. Nem tudom azt állítani, hogy ez a személy valóban az és olyan volt, aminek és amilyennek ők állítják, hanem csak állításait tudom megvizsgálni, azokat kontextualizálni és ezek alapján a kialakult helyzetükre reflektálni.

A Szilviáról szóló történetek és a hozzá fűződő jelenségek azt a kialakított szerepet hivatottak igazolni, amit a lokális közösség forgalmaz róla. Adatközlőim abba a szerepbe helyezik Szilviát, amit ők olyan fogalmakkal jelölnek, mint *kuruzsló, boszorkány, boszkonyáló*. Mindezt saját eseteikkel és helyzetükkel kívánják igazolni. Azt a gyakorlatot, aminek következtében az egyénekre jó vagy rossz hatással volt Szilvia ténykedése, gyakran olyan fogalmakkal illetik, mint: *(meg)csináltatás, boszkonyálás (boszkingyalás), (meg- vagy össze)kuruzslás, (meg- vagy rá)börtölés, hókuszpókuszolás, (el- vagy meg)rendezés, (meg)hipnotizálás, babonáskodás, dirigálódás, (meg)dolgozás*.

Az alábbiakban az eddigi begyűjtött adatok alapján és a faluban lévő társadalmi viszonyokról való személyes tudásom szerint kívánok leírást készíteni Szilvia felvállalt szerepéről és ténykedéséről. Az elemzést a következő alfejezetekre bontva végzem el: 1. *boszorkánysággal és rontással kapcsolatos előítéletek*; 2. *a kuruzslást végrehajtó személy, eszközei, módszerei*; 3. *a kuruzslás okai és következményei: társadalmi, gazdasági és egészségügyi problémák*.

6. Boszorkánysággal és rontással kapcsolatos előítéletek

A boszorkánysággal és a rontással kapcsolatos előítéletek kutatása Aranyosrákoson (is) eltérő véleményeket eredményezett. Amikor figyelembe vesszük az erre vonatkozó diskurzust, mindenképp arra kell felfigyelnünk, hogy létezik egy általános jellegű beszédmód, és létezik egy mindig konkrét eseményhez, szituációhoz, személyhez kötött hivatkozás.²² A boszorkánysággal és rontással kapcsolatos előítéletek *nemmel, foglalkozással és etnikummal* kapcsolatosan fogalmazódnak meg.

6. 1. Nemmel és korrrel kapcsolatos előítéletek

A faluban boszorkánysággal és rontással egyaránt vádolnak férfiakat és nőket is. Eddigi adataim szerint három férfit vádoltak boszorkánysággal a faluból, és egy másikat egy távolabbi településről. A nőszemélyek közül legalább három falubeliről és négy, más településről származó személyről állították azt, hogy boszorkányok. A férfiak esetében a vád többnyire a foglalkozással hozható összefüggésbe

amelyek a Szilviáról gyűjtött szövegek által generálódtak.

²² Szilvia személyéhez fűződő esetek elemzése kapcsán, elemzésemben mindig említést teszek azokról a szövegekről és esetekről,

(közülük kettő pakulár volt), a nők esetében a vád inkább a nemzetiségükkel hozható összefüggésbe (többnyire román nemzetiségű asszonyok voltak). A boszorkányságot, kuruzslást mint „mesterséget” a vádolt személyek egymástól tanulják meg, sajátítják el. A beavatódás szinte minden esetben egyazon szakmát gyakorló személyek körén belül történik meg. Ilyen esetben a tudásnak a fenntartásáról és a soron következő személyekre való áthagyományozásáról beszélhetünk. Az eddigi esetek azt tanúsítják, hogy leginkább a nőket illeti meg az ilyen fajta vád, azok közül is az idős asszonyokat. Jelen esetben úgy tűnik, hogy Szilvia teljes mértékben „eleget tett” az ilyen előítéletek elvárásainak. Személye teljes mértékben beleillik ebbe a szerepbe és ebbe a képzetkörbe. Esetében azt állítják, hogy öregségére kezdett el a mágia különböző formáival foglalkozni.

Eljött az öregasszony [hozzánk]. [...] Nem lehetett bízni a vénasszonyban, ezeket a kuruzslásokat űzte. (F. R.); [Ismertem] Szilvia nént, azt az öreget. (B. I.) Az bizany isten. Az az [boszorkány]. Szilvia, a vénasszony. Igen biza. (G. D.)

Esetünkben az is elmondható, hogy nem lehet feltétlenül azt állítani, hogy csak az időskorú nőket „illeti” meg az ilyen jellegű címkézés. Ugyanis Szilvia lányának az esetei is azt bizonyítják, hogy már a lányát is mágikus cselekedetekkel foglalkozó személynek titulálják. *Akkor ő is tud. A leánya is tud [kuruzsolni]? Há persze, há persze. Ez ilyen hitvány banda az egész. (G. J.)*

6. 2. Foglalkozással kapcsolatos előítéletek

Az olyan jellegű információk, amelyek az ilyen személyek foglalkozására mutatnának, elenyészők. Azért, mert csak másodlagos funkcióval bír ez a tény, emiatt nem is foglalkoztatja őket. A faluban azt a személyt, akit boszorkánynak tartanak, akit azzal vádolnak, legtöbbször a *kuruzsló* megnevezéssel illetik.²³ Legyen az férfi vagy nő, ilyen megbélyegzést kap.

A mágikus cselekedetekkel foglalkozó személyeknek leginkább a *(román) papokat, a jósokat* és a *kuruzslókat (boszorkányokat)* tartják. Róluk az a képzet forgalmazódik, hogy ők az egyedüli személyek, akik ezt a fajta tudást birtokolják, akik ezt a többlettudást rituálisan elvégezve segítenek a hozzájuk fordulókhöz.²⁴ Egyszóval, ők a falu *specialistái*.²⁵

Leginkább azt lehet tapasztalni, hogy elsősorban az illető személynek a faluban betöltött szerepét, közhatalmas voltát említik, és csak másodlagosan, esetleges rákérdezéssel kerül említésre az ilyen jellegű foglalkozása, „mestersége”. Azonban a megkérdezettek mindegyike biztosra tudta, biztosra állította Szilviának az ilyen jellegű foglalkozását. Sőt nem csak ők, hanem, elmondásuk szerint, a falu egésze is erről így vélekedik. Az látszik, hogy az ilyen jellegű tudás csak egy másodlagos kommunikációs szinten tapasztalható, ami nem mindig publikus, és nem minden érdeklődő számára hozzáférhető. Úgy látszik, hogy feltételez egyfajta beavatottságot, egy bizalmasabb viszonyt a felek között. A rejtve végzett tevékenységek közé sorolható a kuruzslás, ebből kifolyólag az erről való beszélgetés is kizorul a nyilvánosságból, inkább megmarad az eltitkolt információk szintjén.

– *A faluban tudták, hogy ő mivel foglalkozik?*

– *Tudták. Utoljára aztán kiderült.*

– *Először nem tudták? Gyanították?*

– *Először nem tudták. Mert jártak, az igaz, hozzánk, a malomba, de mi nem mondtunk senkinek semmit. Csak azután tudták meg, hogy mi van, s hogy van, miket csinál. Aztán utoljára kiderült. [...]*

– *Az egész faluban ismerték, lent az Egerben is, vagy csak itt a Felszegen?*

– *Ott is, akik elhívták, de ott nem ismerték annyira, mint itt. (P. I.)*

Szilvia személyéhez (s ugyanúgy a többi specialistaéhoz is), de leginkább ténykedéseihez egyaránt hozzátartoznak mind a rontó, mind a gyógyító, segítő szándékú tevékenységek. Csak bizonyos adatközlők esetében válik szét az ambivalens szerep, és ilyenkor hol csak jó szerepében említik, hol csak rosszban. De ez nem jellemző. Tudták, hogy szinte bármilyen panaszukkal fordulhattak hozzá.

– *Csak rosszat csinált. Jót nem?*

– *Csak rosszat. Jót nem csinált senkinek, mert ő olyan volt. (P. I.);*

– *Ő csinálhat jót is, rosszat is, de nekünk rosszat csinált. (G. J.);*

– *Jót csinált valakinek? Ha valaki beteg volt és olyankor?*

– *Affélét nem tudott. Csak rosszat, jót nem tudott. (F. F.-né)*

²³ A faluban a *kuruzsló* megnevezés mellett/helyett még olyanok is szerepelnek, mint *boszkonnyáló, babonáskodó, dirigálódó*.

²⁴ Az eddigi tapasztalat és esetek azonban azt is igazolják, hogy nem minden alkalommal fordulnak ilyen személyekhez a bajba jutottak. A kevesebb tudást, beavatkozást igénylő esetekben (mint például igézés vagy ijedtség) saját maguk (olykor valamilyen családtag) végzik el a gyakorlatot. A régióra vonatkozólag erről bővebben lásd: KOMÁROMI Tünde 1997; 2001.

²⁵ Az eddigi gyűjtési adatokból az látszik, hogy nemcsak a saját falujukban levő specialistákról, de a környékbeliekről is igen pontos információkkal rendelkeznek. Így állandó kapcsolatot alakítanak ki és tartanak fenn azokkal. Tudomásuk szerint ilyen személyek Tordán, Aranyospolyánban, Gyaluban, Aranyosgyéresen, Aranyosszentmihályon, Mészkon, Szolcsván, Potságán, a „Muntyán” (így általánosítva) tevékenykednek.

A Szilvia ellen megfogalmazódott vádak (boszorkányvádak) elég sokszor még ma is fellelhetők a szomszédok és a falu többi lakosa elbeszéléseiben. Az figyelhető meg, hogy azokban az esetekben, amikor egy család károsodást szenvedett, akkor ebből kifolyólag a családtagok teljes általánossággal kezdték el forgalmazni és hangoztatni Szilvia rontó képességét. Így nem ritkák az olyan jellegű kijelentések, amelyek Szilviának csak erre, az ártó, rontó szerepére hívják fel a figyelmet. Tapasztalatom szerint leginkább ez a negatív beállítástól van forgalomban személyéről. Ez alól csak azok a személyek képeznek kivételt, akik valamikor személyesen is megtapasztalták Szilvia segítőkészségét. Az ellene megfogalmazott vádak leginkább általános jellegűek.²⁶

Megcsináltatott mindenkit. Mindent az ég világán [ami volt]. Ment a paphoz s csináltatta meg. Aztán ő csinált mindegyiknek eleget. Aztán miket csinált még erre is, arra is, drága, roppant sokat. Egyiket erről böjtölte, csinálta, a másikat arra. De azt tudom, hogy soknak rosszat csinált. [...] Minden héten csinált. Minden héten. Ő állandóan ment a paphoz és ő csináltatott ezt is, azt is. (P. I.)

Előfordul az is, hogy amiatt vádolják és viszonyulnak hozzá ellenszenvvel, mivel olyan dolgokba avatkozik be, amelyek a közvélemény szerint Isten fennhatósága alá tartoznának. Mivel ilyenekbe avatkozik, ezért többször is elmondják, hogy az ördöggel cimborál, ördöge van.

Az ördöggel foglalkozott és az nem hagyott békét neki. Kínlódott, hogy mondjam, az ördögök nem engedték meghalni, hogy ő miért csinált affélekét. (P. I.); *Hát persze, [hogy ilyesmivel foglalkozott], ez ördögi dolog.* (G. J.); *„Foglalkozott Szilvia nén ilyesmivel. Nem szerettük, én nem szerettem. Én nem szerettem azt, hogy valaki a Jóisten dolgába vegyüljön bele.* (F. F.-né); *Azt mondták, hogy járt az ördöggel.* (Sz. I.)

6. 3. Lehetséges fogalomhasználatok

Amint arról már említést tettem, az aranyosrákosiak, de az aranyosszékiek általában magára a rontásra²⁷ különböző terminusokat, fogalmakat használnak: (meg)csináltatás, boszorkánylás (boszorkánylás), (meg) vagy össze)kuruzslás, (meg) vagy rá)böjtölés, hókuszpókuszolás, (el- vagy meg)rendezés, (meg)hipnotizálás, babonáskodás, dirigálódás, (meg)dolgozás. Ezzel leggyakrabban magát a gyakorlatot vagy annak eredményét nevezik meg.

²⁶ A konkrét eseteket külön fogom említeni és elemezni.

²⁷ Fontosnak tartom megjegyezni, hogy nemcsak a rontás gyakorlatára használják a *kuruzslás* stb. megnevezéseket, hanem a gyógyításra, segítségnyújtásra, egyáltalán a pozitív kimenetelű gyakorlatra is.

Ahhoz, hogy a Szilvia által elvégzett különböző mágikus gyakorlatokat és ezek következményeit könnyebben elemezhessem, egy jól meghatározott struktúrát követve a következő alapvető kérdésekre kívánok választ találni: *kivel, kikkel* (végrehajtó személy), *mivel* (eszköz), *hogyan* (módszer), *mikor, meddig* (idő), *hol* (hely) hajtotta végre gyakorlatát, illetve milyen *ok* és *cél* (motiváció) váltotta ezt ki.

7. A kuruzslást végrehajtó személy, eszközei és módszerei

7. 1. A kuruzslás végrehajtója

A csináltatásokat három csoportra lehet osztani: csináltathat bárki saját céljára (*személyes*), *kuruzsló* által és *román pap* által.²⁸ Esetünkben, az eddigi adatok alapján a kuruzslást végrehajtó személy szerepében maga a *kuruzsló* (Szilvia) áll. Jelenleg csak egy olyan adattal rendelkezem, ami azt tanúsítja, hogy a rontás elvégzésére maga a *személy* vállalkozott. Viszont ez a személy is csak besegített annak lebonyolításában (együtt böjtölt Szilviával). A másik lehetséges végrehajtó személyről, a *román pap*ról kevés információ van arra vonatkozóan, hogy milyen gyakran és milyen formában nyújtott mágikus szolgáltatást. A román pap mindig említés szintjén került szóba, mindig csak úgy, hogy Szilvia tevékenységét elősegítette. Így vizsgálódásomat leginkább Szilvia személyére összpontosítom.

A Szilviát övező vélekedések és az ezeket hitelesítő csodás történetek „garantálni” hivatottak kuruzsló, boszorkány szerepét. A faluban Szilvia a boszorkány szerepében vált közismertté. Az adatközlők nem mindennapi jelenségek, képességek, esetek, történetek elmesélésével igyekeztek ezt bebizonyítani. Szilvia boszorkány, kuruzsló mivoltát a falubeliek többnyire olyan különös természeti jelenségekkel és csodás történetekkel igyekeztek igazolni, amelyekre saját maguk nem tudtak semmiféle magyarázatot adni. Ezek a történetek Szilvia személyét különös státusba helyezik, melynek következtében egyszerre csodálják és utasítják el. A faluban többen is említik azt az esetet, melyben egy erős fény/csillag/tüzes kerék/láng egyik éjszaka becsapódott Szilvia házába.

– *S roppant nagy izé volt, kérdezze meg a tátijától, hogy éjszaka, 12 órakor, hogy hogy ment a szikra be hozzája.*

– *A szikra?*

– *A szikra, az, éjjel az a tüzes láng. [...]. S ment egyenesen be hozzája.* (P. I.)

²⁸ Vö. PÓCS Éva 2002, 245–246, 1. saját rontás, 2. varázslóaszszonyokkal való csináltatás, 3. pappal való csináltatás.

– Gyütt le, itt, né, egy tüzes kerék. Aszonta Juli, ez a D. Irénnek a sógara, hogy látta. Gyütt le egy tüzes kerék, olyan tizenegy órákó, [amikor] kiment bajára. Há zakatol egy kerék, egy olyan tüzes, langas kerék, ment s egyenesen bément, oda hozzája az ablakan. Ez olyan ördögi dolog, aszongyák.

– Milyen kerék? – Ez afféle ördögi... – Honnan jött? Az égből?

– Nem, a patakan gyütt lefelé a közeken. Gyütt le s ment bé ide. Ez olyan ördögi dolog vót. (G. J.)

Hasonló furcsa jelenség következett be Szilvia halála után, amikor a nép a házánál virrasztott. Ekkor nagy rázkódás érte a házat, minek következtében a házban minden megmozdult, amitől az emberek akkor nagyon megijedtek.

– A temetésén valami különös történt-e?

– Nem tudam, csak aszongyák, hogy amikó hazahozták, me én nem vótam ott, én jólelkemből itthan gyúrtam a laskát, mert, hogy vót a temetés, kellett tenni ezt, azt, aszongyák, hogy úgy megmozdult minden a házban, öste, a virrasztóban, hogy megijedtek, hogy vajon mi az. Úgy megmozdult a ház. Aszonták, akik vótak a virrasztóban. Amikó meg vót halva. Asztán én nem tudam. (G. J.)

Furcsa jelenségnek voltak a tanúi azok a személyek, akik azon a misén vettek részt, amelyen a pap kiejtette kezéből a keresztet, amikor Szilvia elébe állt, hogy azt megcsókolja, illetve amikor a szentképeket kellett volna megcsókolnia, a templomban összeesett.

– Még azt is mondják, hogy egyszer, amikor elment a templomba, hogy a keresztet vagy a szent képeket kellett csókolni, akkor mi lett vele?

– Igen. Akkor összeesett. A kereszt kiesett a kezéből és összeesett.

– A papnak a kezéből esett ki a kereszt?

– Nem. Az ő kezéből. És aztán a harangozó vitte haza. (P. I.)

– Hát még elment Sínfalvára egy Mária napján, fél harisnya volt a lábán, felén nem volt. Elment, hogy csókolja meg a Szűz Mária képét s leesett, hogy meg van halva. Kivitték a templom alá, ott boszkonyált a pap, amíg helyre jött. Igen, itt Sínfalván a templomban, s leejtette a pap a keresztet, de helyre jött aztán. (G. J.)

Mindvégig bizonytalanságot fejeznek ki azok a kijelentések, amelyek boszorkányságának eredetére vonatkoznak. Szilvia tudományának eredetével kapcsolatban általában megoszlanak a vélemények. Egyesek állítása szerint az ilyen személyek így születnek, mások szerint a tudást megtanulja (szomszédasszonyától), átveszi, örökli valakitől (anyósától), vagy valahonnan (ez esetben egy könyvből) hozzáfér ehhez. A megszerzett, elsajátított tudás eredetét aztán mindvégig mások elől titkolja. Mások viszont nem-

zetiségére hivatkoznak, amely szerint egyértelmű egy ilyen fajta tudás birtoklása. Arról viszont semmi adat nem áll rendelkezésemre, hogy a tudás megszerzését valamilyen próbák kiállása előzné meg.

– Honnan tanulta ezeket? Ezt a mesterséget?

– Hát én azt nem tudom, mert Mohácsról jött ide, s ott roppant sok a románság. [...]

– Volt neki valamilyen könyve is, amiből olvasott?

– Volt, de nem mutatta senkinek. [...] (P. I.)

– Szilvia ezt honnan tanulta?

– Há honnan tanulta, fijam, há az muntyai, a mi-féle, az mohácsi [román] vót. (G. J.)

– Tudom jól, hogy azt mondták, hogy a vénasszony is tudott [kuruzsolni], Anikó nén, az anyósa.

– Ezeket tanulta valahonnan?

– Mondom, hogy az anyósa is dirigálódott.

– Hogy honnan szedte Szilvia nén ezeket a dolgokat, nem tudom. (F. F.-né)

– Kitől tanulta vajon ezeket?

– Azt is beszéltek, hogy az anyósa is foglalkozott ilyesmivel, aztán, hogy tőle tanulta volna, nem tudom. (F. R.)

A megszerzett tudást csak élete során használhatja, ennek átadására, leggyakrabban halála előtti pillanatokban, napokban kerül sor. Arról semmi biztos adat nem áll rendelkezésemre, hogy halála előtt Szilvia kinek adta át, kire ruházta fel tudását. Valószínűnek tartom, hogy az egyik lányának adta át tudását, mivel csak ő tartózkodott halála óráján egy szobában vele. Viszont arról is vannak adatok, hogy még élete során más román asszonyokat is beavatott különböző mágikus gyakorlatokba, tudását velük is megosztotta.

– Mikor haldoklott, a leánya is ott volt?

– Há ott vótak, há. Itt vótak.

– A leánya az is tudott ilyeneket?

– A leánya, az is ne félj. Az se különb egy cseppe se.

– Akkor ő is tud. A leánya is tud [kuruzsolni].

– Há persze, há persze.

– Lívia.

– Akkor neki is van valami köze az egészhez.

– Hát persze, ez ördögi dolog. Az anyja fiából van ő is. (G. J.)

– Há sze az is boszorkány vót, Juliska. Ez a vénasszony [Szilvia] tanította ezt [Juliskát].

– Juliska is román asszony volt?

– Igen.

– Járt oda hozzá?

– Járt, járt. Tanultak [egymástól] (G. D.)

A halálát megelőző napokhoz ugyancsak különös történetek társulnak. Ezek közül legtöbbször egyazon jelenségre hivatkoznak, hogy addig nem tudott meghalni, amíg azoktól a személyektől bocsánatot nem kért, akiknek élete során ártott. Más történetek viszont

arról szólnak, hogy halála addig be nem következett, amíg valaki valamit (tárgyat) el nem vitt neki. Sokan említik azt is, hogy nagyon későn múlt ki, nagyon sokat szenvedett az életében mások ellen elkövetett tettei miatt, és hogy emiatt naphosszat vergődött a földön bent a házában és valami gyötörte. Az alábbiakban az erre vonatkozó közléseket válogattam össze.

– Utoljára olyan beteg volt egy hétig, hogy nem tudott felkelni az ágyból. Hát olyan kínja volt, amikor meghalt, hogy ott ült az ágyban és fogta el az a görcs, az a betegség.

– Az ördöggel foglalkozott és az nem hagyott békét neki?

– Az, s akkor az nem hagyott békét neki. Utoljára már nem tudták, hogy mit csináljanak. Lívia [az egyik lánya] jött haza Tordáról, jött haza és Sínfalván elvette a papot és elhozta ide, mert Sínfalván van a román pap, akkor elhozta ide és könyörgött neki. De hát, amiket elművelt és elviselt...

– Mielőtt meghalt volna, azt mondják, hogy bucskázott a fején keresztül. Ez igaz?

– Igen, ez igaz. Hiába tették le az ágyba, mert amíg Lívia vagy Pika [az egyik unokája] kiment, ő forgolódott erre, arra, leesett az ágyból, nem bírtak vele két napig.

– Mitől nem tudott meghalni?

– Kínlódott. Hogy mondjam, az ördögök nem engedték meghalni, hogy ő miért csinált affélekét.

– Juci nén azt mondta, hogy áthívta őt is mielőtt meghalt volna, hogy lássa és kérjen tőle bocsánatot.

– Igen, igen, és átküldte ide is Pikát, de nem voltam itthon, Aurélnak a felesége mondta, hogy kétszer is keresett, menjek oda. Hát, amire megtudtam, már meg is halt. Hát csak akkor mentem oda.

– Nem akart odamenni?

– Nem akartam. (P. I.)

– Hát jártunk egymáshoz. Én őriztem egy évig, hogy bucskázott a földön. 6 órától 10 óráig úgy bucskázott a földön, hogy nem tudtam, hogy mit csináljak [vele]. A házban úgy bucskázott, hogy futottak utánam, hogy menjek, mert mindjárt meghal az anyjuk. S mikor odamentem, megfogta a kezemet. Mondom, Szilvia nén, hát mi a baj? Vai, Juci, dragă, tu ești? [Jaj, Juci, drága, te vagy?] S akkor megfogta a két kezével a kezemet s mondta: Iartă-mă, Juci, dragă, iartă-mă. [Bocsáss meg, Juci, drága, bocsáss meg] Hát, ha nem csináltam neked semmit, akkor kérek tőled bocsánatot? [...] (G. J.)

Többször arra is történik utalás, hogy halála után az ördög nem hagyja nyugodni, állandóan kísérti és különböző alakban (többnyire kígyó, béka vagy egy tüzes csóva alakjában) megjelenik sírjánál, házában. Vagy csak furcsa jelenségekre kerül sor (a virrasztóban megrázkódik a háza).

– Én is láttam azt a nagy kígyót. Náluk ott meg is jelent az udvarban. Itt a szomszédban.

– S akkor Szilvia nénnél megjelent a nagy béka is s a nagy kígyó is.

– Hol? Bent a házban?

– Kint az udvaron, a kapu sarkánál, így volt összekettedve.

– Többször is?

– Igen. [...] S akkor egy jó darabig nem látták.

– És a béka?

– A béka, az rendszeren jött érte. (D. B.-né)

– A temetésén valami történt-e? Kígyó vagy valami?

– Jaj, igen, igen. Igaz. A Juliskáén [sírjánál] is keresztül ment egy kígyó.

– De a Szilvia sírján is?

– Mind a kettőn. Akkó azt jelenti, hogy egyik.

– Mert hogyha kígyó van, akkor mit mondanak erre?

– Ha keresztül mejen a sírján, akkó rossztevő vót. Én láttam mind a kettőnél. Ennél is vótam, annál is vótam. Mind a kettőnél ment keresztül a kígyó a síran. [...] Azt mondják, hogy aki az ilyesmivel foglalkozik, annak az ördög küld vagy egy kígyót vagy egy békát, valami ilyesmit. (G. D.)

– S itt, né, miután eltemették, a konyha mellett merőben ott vót a kígyó, hogy Aurélék nem mertek ide gyünni, me ott vót a kígyó.

– Itt a ház előtt? Miután már meg volt halva?

– Itt, igen. (G. J.)

Több esetben is említést tesznek arról, hogy Szilvia az ördöggel dolgozott, ördöge volt, vagy hogy az ördög benne van. Legtöbbször az ördögöt nem lehetett látni, illetve gyakran valamilyen állat (kígyó, béka, macska, kutya) formájában jelent meg. Ezeket ő vagy tartotta, tenyésztette (macska), vagy különböző módon fért hozzájuk (a szomszédot vagy az egyik unokáját kérte arra, hogy a talált kígyókat és a békákat hozzá vigyék), esetleg valahonnan (egy malom melletti pajtából) ki kellett azt ásni, de még az is előfordulhatott, hogy maga az ördög küldte.

– Az ördöggel foglalkozott és az nem hagyott békét neki?

– Az, s akkor az nem hagyott békét neki. [...]

– Kígyókkal, békákkal, ilyenekkel foglalkozott?

– Igen.

– És mit csinált ezekkel?

– Vitte haza.

– Mit, a kígyót?

– Igen.

– És mit csinált vele? Nem mondta meg?

– Nem, azt nem mondta meg egyszer se. Beletette valamibe, és aztán onnan vitte egyenesen Várfalvára,

a [román] paphoz. Volt neki macskája is, egy fekete macskája is, azzal is mindenfélét csinált. (P. I.)

Az interjúkból arra lehet következtetni, hogy Szilvia boszorkány, kuruzsló mivoltát titokban tartotta, viszont utoljára ezt már nem rejtegette, nyilvánosan felvállalta szerepét, mindenki értesült erről és tudomásul vették. Legtöbben viszont csak utólag, halála után szereznek tudomást erről.²⁹

– A faluban tudták, hogy ő mivel foglalkozik?

– Tudták. Utoljára aztán kiderült.

– Először nem tudták? Gyanították?

– Először nem tudták. Mert jártak, az igaz, hozzánk, a malomba, de mi nem mondtunk senkinek semmit. Csak azután tudták meg, hogy mi van, s hogy van, miket csinál. Aztán utoljára kiderült, mert ő ment ide s ment oda, s rendezte a dolgát, s azt mondta utoljára, hogy nem bánja, hogy ha meg is hal de ezeket ő megcsinálja. [...] Mindig mikor ezeket csinálta, mindig egyedül volt, egyedül csinálta. Olyankor be volt zárkózva a házba.

– Egyedül csinálta ezeket? A leányai nem segítettek neki?

– Csak egyedül, a leányai nem tudták, úgy csinálta, hogy ne tudják. (P. I.)

A valamilyen formában birtokába került tudás a boszorkányt nemcsak többlettudással ruházza fel, szellemi képességeit javítja, de különös tulajdonságokkal és képességekkel is megerősíti. Tudásával és képességeivel Szilvia is magára vona a körülötte élők figyelmét. Többen is észrevették, tapasztalták róla, hogy *ügyes, jó eszes volt. [...] nagyon okos volt*” (D. B.-né), aki „tudott olvasni³⁰ is, ajaj. (P. I.) A szomszédok különös képességeihez sorolják a (tüzes) seprűn való repülését és a valahonnan való nyomtalan eltűnését, illetve különböző alakváltoztatásait (főképp a különböző állat formájában való megjelenését).

– Azt mondták, hogy ő változott át békának és úgy járt. Na, de én ilyesmikben nem hiszek. (D. B.-né)

– L. Laji hogy is mondta, hogy ő látta mikó [Szilvia] seprűn repült. Hogy az istenbe, mondam?

– Ki repült seprűn?

– Szilvia. Így keresztül, aszongya, még tüzes seprűn repült. Menjen el, mondam.

– Ki mondta ezt, hogy látta?

– Laji. Ő mondta, hogy látta, hogy seprűn repült. Ő aszonta, hogy látta, de én nem tudam. (G. D.)

– Na vót egy ember, hogy itt főzték a pálinkát, [és ő látta] hogy ő az udvaran egy seprűvel szökött kukkora, hogy hoppá, hoppá, így járt, hoppá, hoppá, mind

így látta. Futatt az udvaran körbe egy seprűvel a lába közt, s mind hoppá, hoppá, hoppá. Ez mind ördögi dolog. Szökött a seprűvel az udvaran, s ezt látták ott a pálinka főzdenél. S mikorra odahívta a többit, hogy gyertek, nézzétek meg, mit csinál Opreané, eltűnt. Megvesztődött. El vót tűnve, nem látta senki. Már eltűnt már, mire odamentek a többik, eltűnt, nem vót sehol. (G. J.)

7. 2. A kuruzslás eszközei és módszerei

A boszorkány akciósférája főleg az emberi világ felé irányul, malefikus és benefikus jellegű egyaránt lehet. Általában 1. az emberi életet, egészséget, szerencsét, 2. az állatok egészségét és hasznát, 3. a föld termékenységét, 4. ritkábban az időjárást befolyásolja.³¹

Az előbbi felsorolásból saját gyűjtésemre csak az első két kategóriára vonatkozathatom Szilvia tevékenységét, ugyanis nem állnak rendelkezésemre olyan adatok, melyek azt igazolnák, hogy Szilvia hatásköre kiterjedt volna a föld termékenységének, illetve az időjárásnak a befolyásolására. Az emberi életet és az állati világot megcélzó (rontó szándékú, malefikus) ténykedéseit a következő módszerek alkalmazásával segítette elő: az átok és a böjt módszere, a mise és a böjt, a különféle csinálmányok, a megetetés és megítatás által. A másik hatást (segítő szándék, benefikus) böjtöléssel és ráolvasással, illetve misével és böjttel igyekezett elérni.

Leggyakoribb a személyes rontás, amely az átokkal és a böjttel kapcsolható össze és elvégzése a kuruzsló személy feladatkörébe tartozik. A személyes rontások két nagyobb csoportra oszthatók. Ezek az átok (amelyhez nem minden esetben társul a böjt) és a különféle mágikus ritusok (ezekhez is csak néha társulhat böjt). De még ide sorolhatóak az olyan ténykedések is, mint a mise és a böjt, amely leginkább valamelyik román (főleg ortodox) pap feladatköréhez tartozik, viszont gyakran megesisik (a bekövetkező hatás mielőbbi elérése és minél hatékonyabbá válása érdekében), hogy más személy (nemegyszer többen is egy időben) is végzi ugyanazt a cselekvést. A különféle csinálmányokat adataim szerint (kizárólag csak) a kuruzsló személy készítette és helyezte el (rendelésre vagy saját kezdeményezésre). A szerelmi varázslások egyik leggyakrabban alkalmazott módszerének számít a megetetés és a megítatás, azonban más módszer alkalmazása is használatos erre a célra, mint például az ajándékozás, a kötés (valamilyen ruhadarabbal, hajjal, érintéssel, valamilyen növényvel).

²⁹ A faluban az a meggyőződés él, hogy ha valaki meghal és temetésén, a sírjánál megjelenik egy kígyó, akkor az ördöggel foglalkozott, boszorkány volt. Szilvia temetésén is, más esetben is ez megtörtént és ugyanazzal a váddal illették a személyeket.

³⁰ Az olvasás alatt a ráolvasásra való képessége értendő.

³¹ A boszorkány hatáskörének ez a felosztása Keszeg Vilmostól származik, amelyet a mezőségi hiedelemanyag vizsgálata kapcsán alakított ki. (Lásd KESZEG Vilmos 1999, 45.)

A benefikus szándékkal végzett gyakorlatokról – a böjt, a ráolvasás és a mise – azt lehet megállapítani, hogy ezeket egyaránt végezte a kuruzsló személy (Szilvia), vagy valamelyik (ortodox) román pap.

8. A kuruzslás okai és következményei: társadalmi, gazdasági és egészségügyi problémák

A kuruzsló személyhez való fordulás leggyakrabban három alapvető esetben történt: a *kapcsolatok* (társadalmi viszonyok) problémái, a *tulajdonnal* (személyes javak, gazdaság) kapcsolatos és az *egészségi* (testi és lelki állapotok) problémák kialakulásakor.

Ha összességében nézem, arányaikban hasonlítom össze az esetek alapján azt, hogy melyek voltak azok a kiváltó okok, amiért a falubeliek Szilviához fordultak segítségért, akkor a következőket állíthatom: az esetek túlnyomó részében az emberek különböző kedvezőtlen *társadalmi viszonyok* miatt (10 esetben), illetve a *tulajdonukkal* kapcsolatos problémák miatt (7 esetben) és csak egy nagyon kicsi hányadban az *egészségi állapotuk* miatt (2 esetben) fordultak hozzá. Ezekon kívül egyetlen egy alkalommal folyamodtak más jellegű segítségért: az érettségi vizsgáján megbukó fiatal esetében.

8. 1. A kuruzslásnak tulajdonított következmények (károsítás és segítségnyújtás) közül (az eddig azonosított 32 eset alapján) a legnagyobb arányban az *egészség károsodására* irányuló gyakorlatok és az azokból származó *halálos esetek* (16 alkalommal) fordultak elő, ezt azok az esetek követték, amelyek a lokális szinten működő *társadalmi viszonyokat, személyközi kapcsolatokat* érintették (10 esetben). A *tulajdon* és a *különböző javak* miatt kialakult konfliktusok jóval kisebb számban (3 esetben) fordultak elő. Ezekon kívül két olyan esetről van tudomásom, amelyek eltérőek az előbbiektől, az egyik egy érettségiző fiatal esete, a másikról viszont nem lehet biztosan tudni, hogy milyen jellegű panasszal fordult Szilviához.

Több esetben is az ártatlanság jó bizonyítéka, ha sikerült egy olyan nézetet elfogadtatni, miszerint maga a rontó személy szenvedett valamiféle károsodást, tehát a rontás visszafordult rá. A kuruzsló rosszul sikeredett károkozásáról, a visszafordult csináltatásról, illetve annak lezajlásának időtartamáról és módjáról több történet is emlékeztet.

– *Hát jártunk egymáshoz. Én őriztem egy évig, hogy bucskázott a földön. 6 órától 10 óráig úgy bucskázott a földön, hogy nem tudtam, hogy mit csináljak.*

– *Hát mitől?*

– *Hát valakit csináltattak és rájuk esett. Anygammra is. Anygam két esztendeig bucskázott s ő egy esz-*

tendeig. Igen. Ők aztán két esztendeig, anygam két esztendeig járta a kút oldalát és ordított. Míg aztán meghalt. Vót egy kút, aztán vájta az oldalát s hu, hu, hu, úgy csinált. Hogy gyüttek le az árkan az emberek, álltak s nézték, hogy mi a fene van ott? Há ő vájta a kút oldalát. Reggel hattól tízig beteg volt. Anygam. Szilvia is. Há ki tudta, ki gondolta, hogy mit csináltak?

– *Ez a Lívia. Akkó, mikó az asszanyná vótunk, azután való napokban. Beléfutatt a kapuba. Ládd, a jóisten nem segíti. S akkó rá egy háram-négy hétre kiját ki ingemet a gyepühez, ide a kerthez. Juci néni, gyűjjen, beszéljessünk. Odamejnek. S Juci néni, adjan az isten magának annyi rosszat, amennyit maga akar nekem! Rá két-három napra, a szállóban, a Pusztza szállóban, eltört a lába. S a lajtartját hozta a nyaka közt, s egy fejszét. S a lába így fityeget, né. Csak egy ín, az ín tartatta. S akkó aztán futattak ezek a mentője, hogy, na, vigyék el valahogy a mentővel. De ő nekem akart rosszat, de ő magának kapta. (G. J.)*

A faluban azt feltételezik, hogy Szilvia ártó ténykedése miatt lettek gyermekei és unokái is mind szerencsétlenek (*nenorocit*), betegek, torz alakúak.

– *Ezek a gyermekek is mind nyomorékok voltak?*

– *Ezek mind. Egy se szerencsés, normális. Kivált aztán Pika, amilyen.*

– *Mit mondanak? Azért lettek a gyermekek mind ilyenek...*

– *Azért betegek és mind ilyenek a gyermekek, mert ő állandóan ment a paphoz és ő csináltatott ezt is, azt is.*

– *És rászállt a gyermekekre is ez?*

– *Igen, igen. (P. I.)*

– *Vannak gyermekei is?*

– *Mindegyik nenorocit [szerencsétlen]. Líviának van egy nyomorék leánykájja, neki volt egy leánya, az se volt normális, Pika. Akkor ott van a kisebbik leánya, meg van nyomorodva, púposodva. Az unokája nem ment férjhez. Van egy unokája, dédunokája Szentmihályt, az egy cigánynőt vett el. A fia iszik szünet nélkül, olyan, mint a disznó. Bent volt a bolondok házában is a fia. Rendre visszaesik a báj. Rászállt a családra, amiket ő csinált. (G. J.)*

A társadalmi viszonyok befolyására irányuló kuruzslások nagy részét a személyközi (szomszédok, illetve fiatalok közötti) kapcsolatokba való beavatkozások teszik ki. Ezek nemek, rokonok, szomszédok közötti kapcsolatokat foglalnak magukba. Többnyire szerelmi/házassági kapcsolatok létrehozására vagy megromlására, a személyek jólétének megteremtésére/megromlására (veszekedés, szakítás előidézése) irányultak a Szilvia által gyakorolt kuruzslások.

– *S miket mondtak róla?*

– *Az Oprea Szilvia, az boszkonyáló vót, te. Hogy így az embereknek, hogy rosszat csináljan. Efélét, hogy rosszul legyenek az emberek. (G. D.)*

8. 2. A kuruzslást kiváltó okok és azok következményeinek a vizsgálata során azt lehet tapasztalni, hogy a legtöbb rontás a társadalmi kapcsolatok megrontására irányult (11 esetben), ezt követi a szerelmi céllal elvégzett rontás (8 esetben), majd az irigységből adódó helyzetek és a tulajdonjavak (pénz, állati haszon: a tej) visszaszerzése miatt elindított mágikus gyakorlatok következnek (4-4 eset). A legkevesebb alkalommal igénybe vett szolgáltatások az egészségi állapotok befolyásolásának a megcélzása (3 eset) miatt történt.

Az eddigi adatok alapján azt lehet állítani, hogy a kuruzslás egyetlen kivétellel (a tehén tejének az elvitele és megrontásának az esete) mindig a személyeket célozta meg (egyetlen személyt, egy teljes családot, sőt egy teljes nemzetséget).

– Mit csindlított meg, hogy mi legyen, vagy mi ne legyen? Kiket?

– Hagy szerencse ne legyen.

– A családban, vagy a házban?

– Az egész hogyhívjákra, az egész rokonságra. (G. D.)

9. Következtetések

Az elvégzett gyűjtés és adatfeldolgozás után különböző jellegű tanúságok vonhatók le. Megállapítható, hogy az Aranyosrákosen megvizsgált jelenségek különösebb mértékben nem ütnek el más környező településeken észlelt, hasonló helyzetekben alkalmazott megoldási stratégiáktól. A vizsgált településen is az adódó krízishelyzetek megoldása végett vagy a faluban lévő valamelyik specialistaéhoz fordultak, vagy valamelyik szomszéd településen előhöz. Szilvia, mint egyik ilyen specialista, tevékenységével, de leginkább az azokból adódó következményekkel egy máig tartó emlékezési folyamatot indított útjára. A még ma is gyűjthető, róla szóló történetek annyi év elteltével azt bizonyítják, hogy emléke beépült a vele kapcsolatba került személyek élettörténetébe. A kuruzslásról elvégzett vizsgálódás azt hivatott bizonyítani, hogy ez a fajta gyakorlat egy olyan alternatívát biztosított az adódó krízishelyzetek megoldására, amelyet hol nyilvánosan, hol rejtve alkalmaztak és alkalmaznak.³²

Fodor Attila – Országos Erdély-történeti Múzeum, Kolozsvár, Constantin Daicoviciu u. 2., RO-400020; fodorattila@yahoo.com

Irodalom

BAHTYIN, Mihail M.

1985 *A szó az életben és a költészetben*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 17–19.

CSÖGÖR Enikő

1998 *Tordatúr hiedelemvilága*, Kriterion Könyvkiadó, h.n.

JANKÓ János

1893 *Torda, Aranyosszék, Torockó magyar (székely) népe. Néprajzi tanulmány*, Budapest.

KÁDÁR József

1992 Népi csodás történetek és hiedelmek Dés környékén és az Aranyos vidékén, *Művelődés*, XLI, 9, 18–23.

KESZEG Vilmos

1996 A román pap és hiedelmeköre a mezőségi folklórban, *Ethnographia*, CVII, 1–2, 335–369.

1999 *Mezőségi hiedelmek*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

2000 A hiedelem. Esemény és szöveg, in: Balázs Géza et alii (szerk.) *Folklorisztika 2000-ben. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*, 1, Budapest, 203–209.

2004 *Aranyosszék népköltészete. Népi szövegek, kontextusok. Monográfia*, I–II, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

KESZEG Vilmos – BECZE Márta (szerk.)

2001 *Palástban. Lelkészek szórványban*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

KOMÁROMI Tünde

1994 Életkép egy aranyosszéki család hiedelmeiről, in: Lukács János (szerk.): *Változás diákszemmel (Magyar néprajzszakos hallgatók kiadványai, 1)*, Kolozsvár, 35–41.

1996 Rontásformák Aranyosszéken. A gyógyító román pap, *Néprajzi Látóhatár*, V, 1–2, 87–98.

1998 Igézés az aranyosszéki Szentmihályon, *Acta 1997, Sepsiszentgyörgy*, 217–228.

2001 Az ijedtség, in: Czégényi Dóra – Keszeg Vilmos (szerk.): *Emberek, szövegek, hiedelmek*, KJNT, Kolozsvár, 112–140.

2005 *Rontás és társadalom Aranyosszéken*, Doktori disszertáció, Budapest.

NIEDERMÜLLER Péter

1988 Élettörténet és életrajzi elbeszélés, *Ethnographia*, 3–4, 367–388.

ONG, Walter J.

1998 A szöveg mint interpretáció, in: Nyíri Kristóf – Szécsi Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*, Áron Kiadó, Budapest, 143–166.

³² Köszönöm Keszeg Vilmosnak a dolgozat véglegesítéséhez nyújtott lektori észrevételeit.

ORBÁN Balázs

1871 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból, V, Aranyosszék, Pest.*

1889 *Torda város és környéke, Budapest.*

PÓCS Éva

2002 Boszorkányság a vallás és a mágia határán, in: *Uő: Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán. Válogatott tanulmányok, I, L'Harmattan, Budapest, 239–264.*

TÉGLÁS Gábor

1910, 1913 Építőáldozat Tordán, *Néprajzi Értesítő, XI (1910), 60–61; XIV (1913), 99–101.*

TÉGLÁS István

1910 Építő áldozat emléke Tordán, *Néprajzi Értesítő, XI, 60–61.*

1913 Építő áldozat Tordán, *Néprajzi Értesítő, XIV, 99–102.*

1915 A kőből kinövő kétélű kard, a vasfű és más babonák Torda vidékén, *Ethnographia, XXVI, 285–287.*

VARGA E. Árpád

2001 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája, IV, (Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megye), Teleki László Alapítvány – Pro-Print Könyvkiadó, Budapest–Csíkszereda.*

VETÉSI László

1997 Egy aranyosszéki idős férfi vallásos világlépe, in: Lackovits Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében, II, Veszprém–Debrecen, 320–344.*

VÖÖ Gabriella

1992 Természet – mitológia – kulturális szimbólum. A Tordai-hasadék mitológiája, *Ethnographia, CIII/3–4, 177–205.*

Credințe legate de o femeie din Vălenii de Arieș (jud. Cluj)

(Rezumat)

În acest studiu am investigat credințele religioase ale unei comunități rurale închise: Vălenii de Arieș. Am colectat în primul rând istoriile legate de viața unei anumite persoane și pe baza acestora analizez relațiile interpersonale funcționale în cadrul acestei comunități sătești. Pe baza datelor colectate încerc să evidențiez cum a ajuns persoana în caz, Szilvia, să fie acuzată de vrăjitorie, fermecătorie.

Am studiat în mod special și prejudecățile satului față de vrăjitorie, deochi, sexe, vârste, ocupații, etnii și preoți, iar pe fondul acestor informații am obținut o viziune generală asupra întrebării: care sunt acele ocupații ce atrag necesitatea fenomenului vrăjitoriei.

Totodată am atras atenția asupra problematicii diverselor activități magice: cine sunt acele persoane care se dedică acestor practici, care sunt instrumentele și metodele folosite în astfel de cazuri. Am considerat important să analizez cauzele și urmările vrăjitoriei, respectiv în rezolvarea căror probleme sociale, economice și medicale s-a dovedit a fi aplicabilă și folositoare.

Beliefs concerning a woman from Aranyosrákos (Vălenii de Arieș, Cluj county)

(Abstract)

My study aims to investigate the beliefs of a closed village community: Aranyosrákos (Vălenii de Arieș, Cluj county). I have collected histories concerning mainly the life of a given person, and based on these data I analyze the interpersonal relationships working in this village community. On the basis of these information I try to reveal why the investigated person, Szilvia, had fallen under the charge of witchcraft and sorcery.

I have investigated specially the villagers' prejudices relating witchery, curses, genders, ages, professions, ethnicities and priests, based on which information I could gain an insight into the question of what social roles might lead to the necessity of the witchcraft phenomenon.

At the same time I tried to draw attention onto the problematic of magical actions: who are the people that undertake such practices, which are the tools and methods applied in these activities. I considered important to analyze the causes and consequences of sorcery and the issue of which social, economic and medical problems it proves applicable and useful.

Székely Nemzeti Múzeum
520055 Sepsiszentgyörgy, Kós Károly utca 10.
Tel/fax: 0267-312442, e-mail: office.sznm@gmail.com
A kiadásért felel Vargha Mihály

A tördelés a Sámán Kiadó munkája
Tördelő Botos Kamélia
Nyomta és kötötte a Sámán Kiadó
Felelős vezető Bács Attila
A könyv formátuma: 20,5 × 29 cm
Ívterjedelme 92 (A4)
ISSN 1843-8385